

Андрій Петрович Карпенко,

здобувач кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна

УДК 159.923: 614.23

ПСИХОДИНАМІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

В статті отмечено, що в умовах інноваційної та високотехнологічної економіки до сих пор остається відкритим питання про ролі базових бессознательних тенденцій в визначенні професійного вибору інженерно-технічних працівників. Метою дослідження було визначення психодинамічних детермінант професійного самоопределення таких спеціалістів та дослідження факторів ефективності їх діяльності. Досліджено 183 працівника українських комерційних компаній: 93 спеціаліста інженерних спеціальностей та 90 спеціалістів гуманітарних спеціальностей. Проведено порівняльний аналіз з показателями тесту Сонді та Хенд-тесту. Статистично значимі відмінності були виявлені для факторних реакцій h + (U = 2890,50; p = 0,016), e + (U = 2529,50; p < 0,001), k- (U = 2529,50; p < 0,001), d - (U = 2575,50; p = 0,001), m + (U = 2337,50; p < 0,001) та m- (U = 2791,50; p = 0,005) тесту Сонді та для більшості категорій Хенд-тесту (p < 0,05). Встановлено, що для інженерно-технічних працівників оцінка професіоналізму корелює з прив'язаністю (rb = -0,281; p = 0,008) та управлінням (rb = -0,210; p = 0,048), а продуктивність праці з показником придбання (rb = 0,200; p = 0,031) та з описателними відповідями по Хенд-тесту (rb = -0,185; p = 0,048).

Ключові слова: інженерно-технічні працівники, професійне самоопределення, психодинамічний підхід, тест Сонді, Хенд-тест.

In the article was noted that in conditions of innovation and high-tech economy the question about the role of the unconscious underlying trends in the professional choice of technical and engineering employees is still an open. The aim of the study was to determine the psychodynamic determinants of professional self-determination of such specialists and research the factors of efficiency of their professional activity. The Ukrainian commercial companies' employees (n = 183) were examined: 93 professional engineers, and 90 specialists of humanities – and the comparative analysis by Szondi test and Hand Test was performed. Statistically significant differences were revealed for factor reactions of Szondi test: h + (U = 2890,50; p = 0,016), e + (U = 2529,50; p < 0,001), k- (U = 2529,50; p < 0,001), d - (U = 2575,50; p = 0,001), m + (U = 2337,50; p < 0,001) and m- (U = 2791,50; p = 0,005) and for the most categories of Hand test (p < 0,05). It was established that for technical employees professional competence score correlated with Attachment (rb = -0,281; p = 0,008) and the Direction (rb = -0,210; p = 0,048), and work productivity with Acquisition (rb = 0,200; p = 0,031) and descriptive answers by Hand-test (rb = -0,185; p = 0,048).

Key words: technical and engineering employees, professional self-determination, psychodynamic approach, Szondi Test, Hand test.

Сьогодні Україна перебуває у складному соціально-економічному становищі. Це пов'язано з необхідністю протистояти військовій агресії Росії на Сході країни та незавершеними трансформаційними процесами у суспільстві. Однак певні позитивні, хоча і повільні, тенденції вказують на можливі способи виходу нашої держави з кризи. Так, за Глобальним інноваційним індексом Україна у 2015 р. посіла 63-є місце з 110 країн, а у 2016 р. – 56-є місце з 128 країн, що є найвищим показником за всі роки незалежності [15].

Причому серед країн з категорії «дохід менше середнього» наша держава зайняла у цьому рейтингу друге місце. Безперечно, перехід України на етап інноваційного розвитку є важливим для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, адже технологічні пріоритети уособлюють один із засобів досягнення стратегічних цілей економічного розвитку держави. Проте становлення України як високотехнологічної конкурентоспроможної держави неможливе без розвитку людського капіталу, особливо фахівців

інженерно-технічних галузей. У цьому полягає актуальність проблеми психологічного дослідження чинників професійного самовизначення інженерно-технічних працівників.

В економічно розвинених країнах поряд зі змінами у суспільному виробництві, де знання, нові технології та інформація стають основними чинниками розвитку, формуються нові алгоритми розвитку суспільства, спосіб життя людей, а також нове відношення у суспільстві до людських ресурсів. Ці явища знайшли відображення в концепції людського розвитку, розробленої на початку 1990-х рр. групою експертів Програми розвитку ООН. Основна ідея концепції, полягає в тому, що акцент розвитку переноситься зі збільшення виробництва ВВП на людський капітал. Такий підхід значно розширює можливості вільного вибору людиною реалізації власного потенціалу, тобто здібностей у різних сферах діяльності [6].

Сучасний ринок праці потребує висококваліфікованих працівників, які здатні до швидкого реагування на зміни у динамічному ринковому економічному середовищі, вміють самостійно приймати рішення щодо вибору напрямку подальшого професійного зростання та вчасно корегувати власні професійні плани [4]. Проте, вибір професії успішним вважають тоді, коли збігаються прагнення, можливості людини та потреби суспільства. Вагомий вплив на вибір професії має процес професійного самовизначення людини [3]. Вивченню впливу соціальних і соціально-психологічних чинників на процес професійного самовизначення людини присвячено праці дослідників. У працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Божович, М. Гінзбурга, Є. Зеєра, Є. Клімова, Г. Костюка, А. Маркової, М. Пряжнікова, С. Чистякової, П. Якобсона та ін. У працях П. Атутова, М. Зиновкіна, Т. Кудрявцева, В. Мачуського, В. Моляко, М. Чернишова та ін. висвітлено різні аспекти самовизначення особистості, розкрито психологічні аспекти вибору технічних професій. Проте серед них відсутні дослідження професійного самовизначення інженерно-технічних працівників, які б були проведені у психодинамічній парадигмі. Таким чином, питання про роль базових несвідомих тенденцій у детермінації професійного вибору фахівця в умовах інноваційних та високотехнологічних трендів в економічному розвитку держави залишається відкритим.

Сьогодні через високий ступінь стандартизації як тестування, так і обробки найбільшу популярність мають опитувальні форми виявлення професійного самовизначення. Однак, досить складні опитувальники не захищені від спотворення з боку психологічних захисних механізмів випробуваного та декларованих ними установок на професійну орієнтацію. Якщо йдеться про можливість подолання труднощів в аналізі мотиваційної основи професійних інтересів, то не можна оминати увагою альтернативні методичні стратегії, що реалізують ці можливості [5].

Так, Н. Родіна зазначає [8], що досліджуючи індивідуально-особистісні особливості працівників

потрібно не обмежуватися характеристиками свідомого рівня психіки, а також розглядати у ролі чинників професійної успішності неусвідомлювані потяги. Ці особливості, виявлені за допомогою проєктивних методик, можуть бути розглянуті, як узагальнені стійкі мотиви, що визначають тенденції їх поведінки у кризових ситуаціях, зумовлюючи успішність професійної діяльності.

Вивчення впливу неусвідомлюваних потягів на професійне самовизначення, як окремий напрям психологічних досліджень, започатковано М. Ахтніхом [11]. Він розробив в 1971 р. проєктивну техніку для дослідження професійних схильностей. Ця методика базується на виявленні Л. Сонді взаємозв'язку між різними спадковими чинниками та їхнього впливу на зроблені людиною життєві вибори. Ці взаємозв'язки (несвідомі радикали та схильності до професії) призводять до специфічної, для кожної людини, особистісної структури професійних схильностей. Л. Сонді виявив, що певному колу успадкованих захворювань характерні також певні типи здібностей і вибір професій, назвавши цей феномен ерготропізмом. Так, професію вибирають тому що вона може дозволити задовольняти певні інстинктивні спонукання, соціально прийнятним чином. Метою вибору професії є задоволення потреби в контакті з генетично родинними типами людей. На процес вибору професії можуть впливати детерміновані інстинктами стійкі афективні схеми. До таких випадків «первинного» ерготропізму додаються випадки «захисного» ерготропізму, коли вибір професії диктується механізмами захисту від інстинктивної потреби, що відкидається [10].

Аналіз останніх публікацій в англomовних наукових працях, присвячених проєктивним технікам, підтверджує, що використання тесту Л. Сонді у вивченні професійного самовизначення поступається таким проєктивним методикам, як тест Роршаха, ТАТ, Хенд-тест, не кажучи про багаточисленні опитувальники [13; 14].

Необхідно наголосити на розвитку української школи проєктивної психодіагностики, адже вітчизняні вчені досліджували психодинамічні чинники діяльності широкого спектру професійних груп. Так, дисертаційне дослідження М. Вігдорчика присвячено дослідженню та обґрунтуванню психодинамічних діагностичних методів у комплексному медичному огляді моряків. Автор виявив специфічні для моряків властивості особистості й латентні ознаки психічної дезадаптації [1]. Н. Родіна дослідила психодинамічні детермінанти поведінки подолання стресових ситуацій працівників МЧС України [9]. Е. Псядло та Н. Нежданова досліджували становлення особистості у процесі професіоналізації на прикладі інженерів одеського РСР «Укранерорух» [7]. Автори вказують, що особливості емоційної та соціальної спрямованості особистості знаходять підтвердження в результатах «Методу портретних виборів Д. Сонді», детально не зупиняючись на чинниках професійного самовизначення.

Таким чином, аналіз літературних джерел підтверджує, що загальним питанням дискурсу в дослідженні психологічних аспектів професійного самовизначення фахівців, зокрема інженерно-технічних працівників, є вивчення відповідних конструктів на свідомому рівні за допомогою опитувальників, що мають певні вади. Проте існує альтернативний методичний підхід – використання проєктивних технік, спрямованих на вивчення несвідомого рівня психіки. Необхідно зауважити, що цей підхід використовують досить рідко. Відповідно, практично недослідженими є психодинамічні детермінанти професійного вибору українських інженерно-технічних працівників в умовах розвитку інновацій та високих технологій.

Метою статті є визначення несвідомих передумов професійного самовизначення інженерно-технічних працівників і дослідження чинників ефективності їхньої діяльності.

Досліджено 183 фахівця, які працюють в українських комерційних компаніях, задіяних у високотехнологічних галузях промисловості. З них 93 фахівця інженерних спеціальностей та 90 фахівців гуманітарних спеціальностей. Досліджувані були як чоловічої (48,9%), так і жіночої статі (50,3%), віком від 19 до 62 років ($M = 33,611$; $SD = 11,050$). Методиками дослідження виступали метод портретних виборів Л. Сонді [16], та методика Хенд-тест [12]. Професійна успішність визначалась через експертне оцінювання за рівнем професіоналізму, середнім показником фактично виконаних результатів діяльності працівника відносно до затвер-

дженого місячного плану (за останній рік у відсотках).

На рисунку 1 схематично подано порівняльний аналіз психодинамічних чинників професійного самовизначення у групах працівників інженерно-технічних і гуманітарних спеціальностей, які визначені за тестом Л. Сонді.

Як показав аналіз за непараметричним U-критерієм Манна-Вітні за факторною реакцією h^+ визначено статистично значущі розбіжності ($U = 2890,50$; $p = 0,016$). Ця факторна реакція переважає у працівників інженерно-технічних спеціальностей і характеризується орієнтацією на теплі, емоційно забарвлені взаємовідношення з міжособистісним оточенням, а в професійній сфері – орієнтацією на професії соціального профілю. Орієнтація на комунікацію фахівців інженерно-технічного профілю пов'язана з тим, що в інноваційній діяльності зростає роль обміну науково-технічною інформацією між науковцями [6]. Наявність сприятливого мікроклімату за такого професійного середовища значно впливає на просування інновацій.

Також фахівці інженерно-технічного профілю характеризувались більшою виразністю реакції e^+ , порівняно з іншою групою ($U = 2529,50$; $p < 0,001$). Цю розбіжність можна пояснити так: епілептоїдність формує схильність до копії, деталізованої та послідовної діяльності, що є професійно-важливою якістю у розв'язанні інженерно-технічних завдань. На основі теоретичних положень Л. Сонді [16] ця факторна реакція є передумовою для спеціальностей,

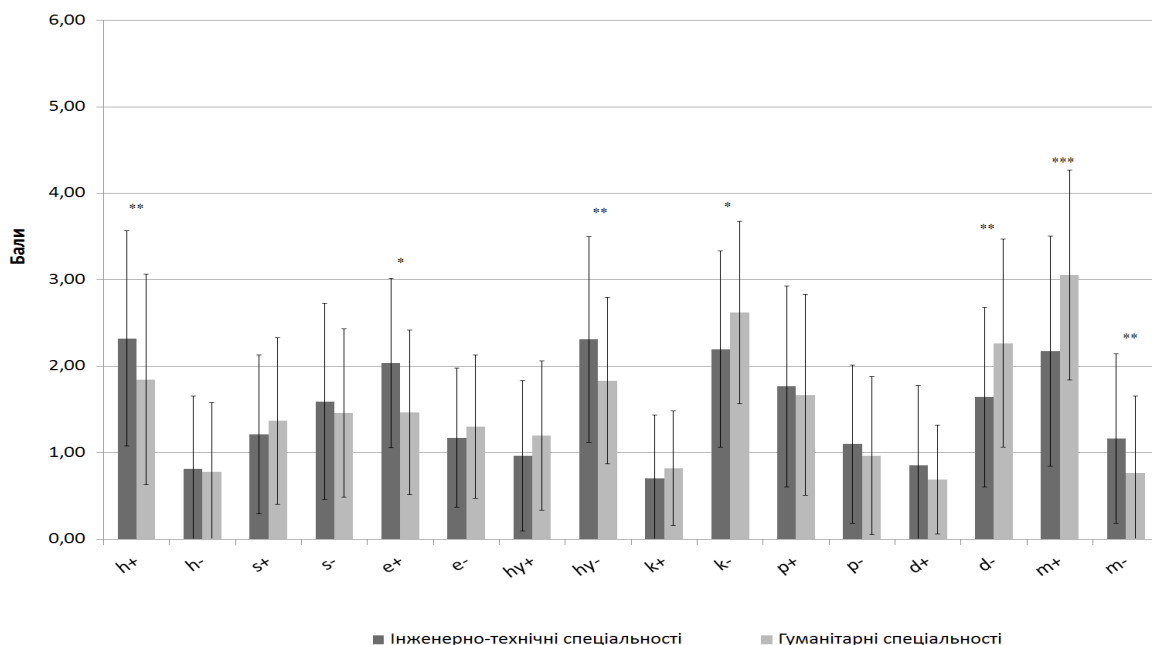

Рис. 1. Психодинамічні чинники професійного самовизначення інженерно-технічних працівників, визначені за тестом Л. Сонді

Примітка: висота стовпчика – середнє значення за шкалою, довжина відрізка – стандартне відхилення, знаком * позначено розбіжності, статистично значущі за U-критерієм на рівні $p < 0,05$, знаком ** – на рівні $p < 0,01$, знаком *** – на рівні $p < 0,001$.

пов'язаних із телекомунікацією.

Для представників інженерно-технічних спеціальностей властиве статистично значуще переважання hu- реакцій ($U = 2831,50$; $p = 0,009$). Це підтверджує, що вони є більш інтровертованими, адже частіше мають справу з предметами ніж з людьми. Наявна межа між внутрішнім світом та психічної реальністю є більш стійкою, що надає можливість орієнтуватися на суб'єктивні уявлення про дійсність, які можуть відрізнятися від занальноприйнятих. За рівнем факторної реакції k- переважали представники гуманітарних професій ($U = 2529,50$; $p < 0,001$). Негацію Л. Сонді розуміє як частково несвідоме, частково усвідомлюване елементарне прагнення «Я» до уникнення, заперечення, придушення, відчуження, витіснення певних домагань, потягів, уявлень та ідеалів, що загрожують збереженню персони [16]. Отже, для інженерно-технічних працівників є менш характерним знижений фон настрою, депресивна складова, що підтверджується ситуацією у векторі контактів С.

У векторі контактів для представників інженерно-технічних спеціальностей характерним є статистично більш високий рівень факторних реакцій d- ($U = 2575,50$; $p = 0,001$) та m+ ($U = 2337,50$; $p < 0,001$) і менший рівень реакції m- ($U = 2791,50$; $p = 0,005$). Таким чином, респонденти першої групи здатні більш концентрувати увагу в процесі діяльності та є більш стабільними у виборі професії та організації, в якій вони працюють.

Рисунок 2 ілюструє психодинамічні чинники професійного самовизначення інженерно-технічних пра-

цівників, визначені за Хенд-тестом. Далі також будуть аналізуватися лише розходження, що є статистично значущі за U-критерієм.

Наведена діаграма підтверджує, що представники інженерно-технічних спеціальностей значно поступаються респондентам з групи порівняння щодо більшості категорій тесту. Це стосується категорій між-особистісних відносин, середовищних відповідей та відповідей поганій пристосованості. Це підтверджує наявність труднощів вербалізації власних психічних станів через більш конкретне, наочно-дієве мислення. Єдиним винятком постає категорія опису. Відповіді цієї категорії відображають слабку, «безпечну» реакцію на дійсність [2], що може свідчити про бажання уникнути труднощів у ситуаціях зіткнення з незвичними задачами, які потребують творчого підходу.

На останньому етапі дослідження вивчали психодинамічні детермінанти професійної успішності інженерно-технічних працівників. Мірою асоціації використовували критерій τ_b Кендалла. Параметри професійної успішності не виявили статистично значущих кореляцій із тестом Л. Сонді, однак було отримано деякі статистично значущі взаємозв'язки із Хенд-тестом.

Вивчення взаємозв'язків між професіоналізмом і параметрами персистентності дозволило виявити два значущих коефіцієнти кореляції. Так, показник прив'язаності негативно корелював з професіоналізмом ($\tau_b = -0,281$; $p = 0,008$), так само, як і показник директивності, що виявив від'ємний взаємозв'язок ($\tau_b = -0,210$; $p = 0,048$). Отже, сприйняттю працівника, який володіє високим рівнем професійних знань, вмій та навичок,

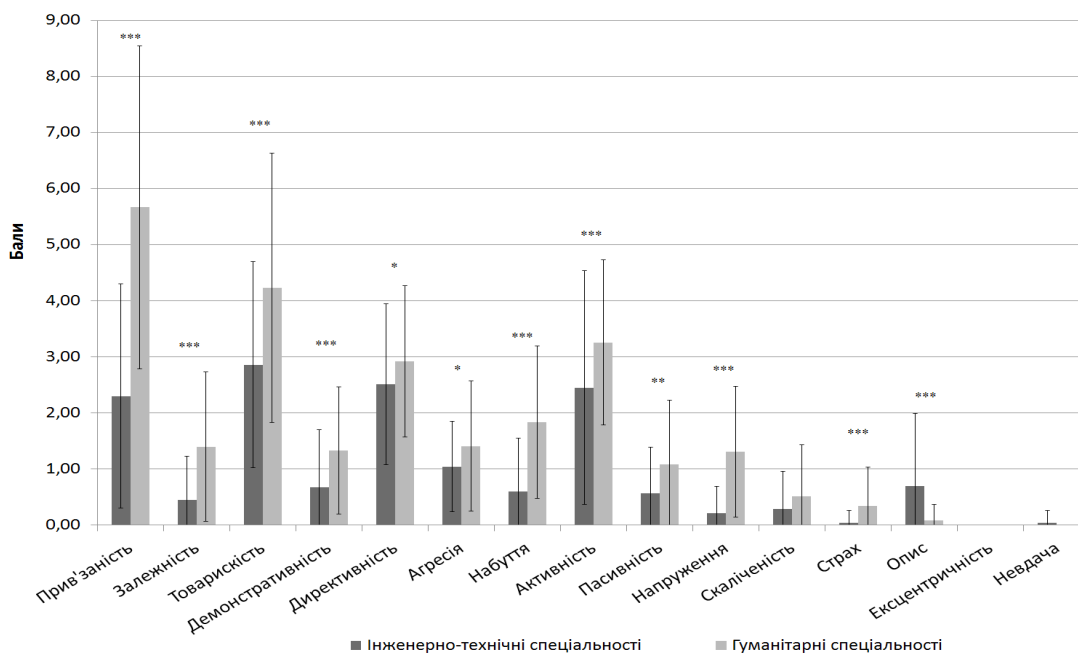

Рис. 2. Психодинамічні чинники професійного самовизначення інженерно-технічних працівників, визначені за Хенд-тестом

Примітка: висота стовпчика – середнє значення за шкалою, довжина відрізка – стандартне відхилення, знаком * позначено розбіжності, статистично значущі за U-критерієм на рівні $p < 0,05$, знаком ** – на рівні $p < 0,01$, знаком *** – на рівні $p < 0,001$.

заважає його активна участь у неформальних взаєминах з колегами на робочому місці, а також надмірне бажання контролювати оточуючих, намагання маніпулювати ними, використовувати їх у власних цілях.

Для такого об'єктивного показника, як середній показник фактично виконаних результатів діяльності працівника відносно затвердженого місячного плану, встановлено також дві статистично значущі кореляції. Кореляція між цим параметром продуктивності та категорією відповіді набуття має позитивною і статистично значущою ($\tau_b = 0,200$; $p = 0,031$). Разом з тим, цей показник виявив від'ємну кореляцію з категорією опису ($\tau_b = -0,185$; $p = 0,048$). Отримані результати можна інтерпретувати так: високий рівень енергетичного запасу, стійкість мотивації досягнення, бажання покращити власне становище, вдосконалити його, вийти за межі легко досяжного, здатність ставити перед собою нові цілі та розв'язувати творчі задачі. Вони є глибинно-психологічними чинниками високої продуктивності в діяльності для інженерно-технічних працівників.

Таким чином, психодинамічними передумовами професійного самовизначення інженерно-технічних працівників виступали такі глибинні тенденції, як орієнтація на сприятливий мікроклімат у професійному середовищі, схильність до монотонної професійної діяльності, інтровертованість, здатність до концентрації уваги у процесі діяльності. Також встановлено, що високий рівень енергетичного запасу, стійкість мотивації досягнення, бажання покращити становище, вдосконалити його, вийти за межі легко досяжного, здатність ставити перед собою нові цілі та розв'язувати творчі задачі є передумовами високої продуктивності для інженерно-технічних працівників. Проте сприйняттю працівника, який володіє високим рівнем професійних знань, вмінь та навичок, заважає його активна участь у неформальних взаєминах з колегами, а також надмірне бажання контролювати оточуючих, намагання маніпулювати ними і використовувати їх у власних цілях. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є вивчення структури особистості представників інженерно-технічних спеціальностей не лише на несвідомому рівні, а також визначення соціально-психологічних характеристик відношень у батьківській сім'ї, як детермінант вибору професії.

Використані літературні джерела

1. Вигдорчик М. И. Методы психодинамической диагностики в комплексном медицинском освидетельствовании моряков: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. мед. наук: 14.01.34 [текст] / М. И. Вигдорчик; Держ. п-во «Укр. НДІ мор. Медицини». – Одеса, 1999. – 20 с.
2. Вигдорчик М. И. Методическое руководство по применению психодиагностической методики «Hand-test» [текст] / М. И. Вигдорчик, М. Е. Вигдорчик, Э. М. Псядло. – Кемерово, 1998. – 56 с.
3. Каденко О. А. Чинники та мотиви, що обумовлюють професійне самовизначення випускників

загальноосвітніх шкіл [текст] / О. А. Каденко, О. М. Василенко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», 2011. – № 3. – С. 38–41.

4. Ковтуненко О. Формування у старшокласників готовності до вибору інженерно-технічних професій: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 [текст] / Н. О. Ковтуненко. – Київ, 2007. – 24 с.

5. Кондаков И. М. Экспериментальный анализ некоторых структурных особенностей профессиональных интересов [текст] / И. М. Кондаков // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 1 – С. 62–74.

6. Кузьминчук Н. В. Ціннісні орієнтири соціально-економічного розвитку суспільства [текст] / Н. В. Кузьминчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. – Ужгород: УНУ, 2010. – № 31. – С. 36–43.

7. Псядло Э. М. Становление личности в процессе профессионализации на примере инженеров одесского РСРП «Укразорух» [текст] / Э. М. Псядло, Н. В. Нежданова // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – № 19 (1). – С. 233–242. – (Серія: «Психологія»).

8. Родина Н. В. Индивидуально-личностные особенности личности менеджеров среднего звена в кризисных ситуациях: психодинамический подход: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01 [текст] / Родина Наталя Володимирівна. – Одеса, 2005. – 194 с.

9. Родина Н. В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання: монографія [текст] / Н. В. Родина. – Одеса: Букаєв В. В., 2011. – 364 с.

10. Юттнер Ф. Судьбоанализ в выводах [текст] / Ф. Юттнер; пер. с нем. А. В. Тихомирова. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2002. – 261 с.

11. Achtnich M. Introduction au Test de Photos de Professions (BBT) et a son utilisation dans la consultation d'orientation professionnelle et de carrier [text] / M. Achtnich // Revue de Psychologie Appliquée, 1988. – № 38 (4). – P. 295–324.

12. Bricklin B. The hand test: a new projective test with special reference to the prediction of overt aggressive behavior [text] / B. Bricklin, Z. A. Piotrowski, E. E. Wagner. – Springfield: Thomas, 1962. – 100 p.

13. Korneeva Y. A. Determination of professional fitness of shift workers in accordance with the phase assessment of environmental factors in the Far North [text] / Y. A. Korneeva, N. N. Simonova, G. N. Degteva // (Society of Petroleum Engineers – SPE Arctic and Extreme Environments Conference and Exhibition, AEE 2013, 3). – P. 2558–2589.

14. Krapivnitskaya T. A. Prognostic value of studying personality traits of civil aviation pilots [text] / T. A. Krapivnitskaya // Human Physiology, 2007. – № 33 (1). – P. 85–88.

15. The Global Innovation Index 2016 Winning with Global Innovation [Electronic resource]. – Access mode: www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016.pdf. – Title of the screen.

16. Szondi L. Lehrbuh der experementellen Triebdiagnotik [text] / L. Szondi. – Bern: Hans Huber, 1972. – 337 p.